

OTTLIK-MOZAIK

Közzéteszi G. Merva Mária

Üzenetértéke van annak, hogy Ottlik Géza mindent megőrzött. A kis piros cipőcske, talpán a mama kézírásával, „Cipikénk első cipője, 1912. karácsonytól 1913. húsvétig viselte”, átélt két világháborút, három forradalmat, négy-öt költözést, és megmaradt. Azonkívül, hogy a mama kézírását úgy is felfoghatjuk, mint egy hagyomány védjegyét, ez a gyermekkori emlék a maga tárgyi valóságával közelebb hozza azt a drámát, amelyet a tizenegy éves kisdíák élhetett át, amikor a cőgeráj nyers, rideg világába került a meleg családi otthon védeltségéből. Ottlik nemcsak a tárgyakhoz ragaszkodott, levelezéséből, igazolványaiból, dokumentumaiból is minden megvan irodalmi hagyatékában (mely halála után az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárába került). A lévai Szilassy Sári száznegy fóliót kitevő nyolcvannegy levelét, melyekben – hűen a BUDÁ-ban olvasottakhoz – valóban sűrűn szerepel a „*reménylem*” szó, éppúgy eltette, mint az írószövegség 1953-as táviratát, amely közös gyászolásra invitálja tagjait a nagy Sztálin halála alkalmából.

Ha az író fontosnak, érdemesnek tartotta megőrizni ezeket a holmikát, talán megtehetjük, hogy levelezésén át bepillantjunk egy-két jelentősebb kapcsolatába és korszakába.

Legjobb barátja Koromzay Dénes brácsaművész volt, a világhírű Magyar Vonósnégyes alapító tagja. Együtt töltött ifjúság, azonos neveltetés, hasonló időtöltés (kártya, lányok, tánc) köti össze őket. Koromzay felesége, Tormay Cécile unokahúga mutatja be Ottlikot későbbi feleségének, Debreczeni Gyöngyinek. Az 1935-ben alakult Magyar Vonósnégyes rendszeresen külföldön koncertezik, a háború kitörésekor tagjai úgy döntenek, hogy kinn is maradnak. Ottlik Géza levelezésének jelentős hányadát teszik ki a Koromzay Dénestől és feleségétől kapott levelek. Az itt közölt két levél egy Ottlikkal rokon, autonóm, szuverén művészegyéniség gondolkodásmódját, szellemiségét, humorát és stílusát mutatja be, izelítőképben. Ezenkívül eszünkbe juttatja azt a közismert tény, hogy Ottlik Géza MINDEN MEGVAN című novellájának főhősét, Jacobi Pétert többé-kevésbé Koromzay Dénesről mintázta.

Koromzay Dénes levelei Ottlik Gézának

Maison Dorée Hôtel L'Auberge
6, Rue de Hollande, Tunis
1938. március 20.

Kedves Gézám!

Rendkívüli sajnálatomra nem tettél eleget Casablancába szóló meghívásomnak, amit csak úgy tudok magyarázni, hogy kínos kártyaafférod fejleményei gátoltak a szabad helyváltogatásban. Remélem, sikerült az ügyet azóta elintézned – áthárítva a felelőséget Gáll Bandira, ki rosszul tanított meg a pikk ász elrejtésének fogására. – Nagyon nélkülöztelek, ugyanis a pompás berber nők látására egy nagyobb hárem felállításán gondolkoztam, itt pedig nagy szükségem lett volna kiváló szakismeretűre és szervezőkészségedre. Így csak kisebb tanulmányokra szorítkoztam – valamelyes előmenetelt mutathatók fel az arab szexuális érintkezési törvények gyakorlati alkalmazását illetően. Ám ha jól élünk egyébként, ezek az arabok itt tényleg sokkal nagyobb tömegben élnek, mint másutt – a nőknek mind be van kötve a szája, a jámborok számon meg

tevén járnak, és fezt hordanak –, lehetetlen volna el nem ismerni bizonyos törekvést ama sajátosságok magukévá tételére, melyeket utazó- és néprajzi könyveink számukra előírnak. Az európai szellem áldásos hatásának eredményeként ma már kitűnően begyakorolva, úgyszólván fennakadás nélkül végzik kötelességeiket – a turbánkötésnek, esti lábmosásnak és baksiskövetelésnek valóságos virtuózait ismertem meg. Úti benyomásaim ilyenformán teljes mértékben egybevágnak a baedekerek idevonatkozó utasításaival – most íme a lelkiismeretes és alaposan keresztülvitt utazás megnyugtató tudatában adhatom át magam a megérdemelt néhány napos pihenésnek – mikor is szereteteimre gondolva őket is részesíteni kívánom tapasztalataim gyümölcseinek élvezetében.

Őrült sikerünk volt, teljesen kába vagyok a már közel három hete naponta jóformán szó szerint megisméltető teljesen értéktelen és butító lélettől, képzelheted, az embernek a végén nincs más gondja, mint hogy elérje a vonatot, lehetőleg jól telezabálja magát, és estére valahogyan mozogjanak az ujjai. Az egésznek semmi köze művészethez – álmaimban néha még előfordul egy kicsi, arisztokratikusan ünnepi, zárt körű szalon, ahol az ember szépen játszik, így csak egyre jobban és hibátlanabban szolgáljuk ki a közönséget. Persze az intenciók, amikből valamikor kiindultunk, jók, ma is megvannak, de ez sajnos nehezen bírja el az „iparosítást”. Az ünnepek, mikor az ember valamilyen okból nem fáradt, és elcsíp egy pár jó pillanatot. Viszont tényleg fantasztikus sikerünk van, ahová megyünk, ömlengenek az újságok, rögtön szerződtenek újra, majdnem mindenütt ezt halljuk: „ilyen még nem volt” – teljes joggal, mert most végighallgattuk Londonban az összes „konkurenszeket”, és bizony elég gyöngécskéek. Az ember örülne neki végeredményben – úgynevezett karrier előtt állunk –, de egyrészt fentiek miatt aggodalmasan unalmasnak és részben immorálisnak látszik az egész, másrészt praktikusán úgyis vége lesz rövidesen, ha nem jutunk idején ki Amerikába, mióta ezt az örültet rázabadiították Európára, itt semmiféle remény nincs a háború elkerülésére. Hátborzongató volt – még Londonban, Eden lemondásának napján, a tömeg ordított az utcán (az angolok!), gyermekesíink 914-ről olyan pontosan elevenedtek meg, hogy percig nem lehetett kételkedni a másnapi hadüzenetben. Utolsó gazemberek – és fogvicsoritva kénytelen vagyok tudomást venni róluk!

Májusban valószínűleg hazajövök három-négy hétre, utána valószínűleg egy évig nem, vagy egyáltalán – a kérdés számomra most már kizárólag az, mikor tudom Zsuzsit kihozni. Nem óhajtok Magyarországon felemelt karral köszönetni.

Kedves Gézám, írj, ha egyszer időd van, most Hollandiában maradok (Quinlust-parkweg 48, Santpoort-Station), jó volna, ha ki tudnál jönni valahogy te is idején!

Ölel

Bőne

Bloemendaal, 1946. december 21.

Kedves öreg Gézám!

Íme a beígért levél; soká halasztgattam, részben lustaságból, meg valószínűleg nem is tudtam eldönteni, mit értek pontosan felszólításod alatt, hogy beszámolót írjak. Hogy magas összefoglalást adjak sorsomnak az utóbbi hét év alatt történt fordulatairól, színes és összefüggő leírását a hollandiai individuális és kollektív háborús élményeknek, arra nemigen érzem magam képesnek; megjegyzésed, hogy ezúttal lemondasz csillogó és ellenállhatatlan humoromról, megfosztott attól a lehetőségtől, hogy megint egy-

szer marhaságokkal szórakoztassalak; így némi töprengés után elhatároztam, hogy saját magamról fogok megkísérelni egyet-mást közölni – lévén az egyetlen téma, hol kompetenciám elvitathatatlan. Magad ravessz, ha közléseim itt-ott átlépik a határt, amit a jólneveltség és úri jellem ajánlanak a túl bizalmas és túl személyes vallomások megfélékezése érdekében; jómagam legalábbis nemigen tudok velük mit kezdeni, és enyhe menekülési vágyaim támadnak, ha valaki történetesen engem ítél méltónak meghallgatásukra.

Hogy előbb jól félrevezesselek, itt egy rövid, „objektív” vázlat személyiségemről, ahogy kb. mások féjében élhet:

tehetséges fiatal muzsikussá, ki évek kitarató és céltudatos munkájával, rátermettségével és bizonyos finom ösztönével a túl nagy nehézségek kikerülésére igen irigylésre méltó pozíciót ért el: tagja a világ egyik legjobb (véleményem szerint legjobb!) vonós-négyesének – minden ország nyitva számára, mindenütt siker, lelkesedés, sőt csodálat várja, anyagi jóléte biztosítva, megáldva egy csinos, hű (?) és nem mindennapi tehetségű feleséggel és két pompás fickóval; kik jobban ismernek, nyilván hozzátesszük, hogy kedves, jóindulatú és szerény vagyok, és hibámul rónak fel bizonyos karakternelküliséget, befolyásolhatóságot és gyenge ítélőképességet a praktikus életben. Megütközésre adhat még alkalmat időnkénti mogorvaságom – egyfajta rövidség, ami gógnek is tűnhet, de ez „rossz lábbal kelt föl” jeliséggel elhanyagolható, és nem változtat a szilárdan álló ítéleten: szerencsés fickó, de megérdemli!

Nemigen tudnám a fenti vádirat egyik állítását sem helytálló érvekkel megcáfolni, mégis ellenállhatatlan komikummal hat – nem annyira „hazugsága”, mint teljes értéktelensége miatt. Ne hidd, hogy saját benső lényem különleges bonyolultságában tetszelgek, meg vagyok róla győződve, hogy ilyen és hasonló ítéleteket, miket másokkal szemben teljesen jogosnak érzek, naponta százszor teszek, és egyáltalán, a mindennapi gondolkozás szilárd kövei – pont ennyit érnek. Ti, írók persze tudjátok ezt, és egyebet se tesztek – legalábbis a becsületesekek –, mint próbáltok keserves türelemmel kihámozni valami igazságot az emberről, de micsoda munka ez, ahol minden leírt szó már félhazugság, amit hogy korigálj, szüntelenül újakat ragasztasz hozzá, míg a végén valahogy tartják egymást, mint a boltívben a téglák, és azt mondod: kész. – És ez még istenes egy könyvben – ott megteremtettél több-kevesebb sikerrel egy embert, aki megteszi neked azt a szívességet, hogy nem változik akár 1000 évig, úgyhogy mindaz, amit írtál róla, rávonatkoztatva igaz is marad; de mit tegyek én, szerencsétlen brácsás, eszközeitek és tudásotok nélkül, ha így egy levélben el akarom mesélni Neked, kinek előlegezek ilyen irányú érdeklődést, hogy milyen vagyok valójában?

Hogy a negatívumnál maradjak; nem igaz, hogy céltudatos és törekvő volnék; az, ami vagyok, lettem, hogy brácsázok, feleségem van, és gyermekeim születtek, hogy ezt tudom és azt nem, ez meg történt velem, tagadom, hogy valami érdemem – majdnem azt mondtam, szerepem – volna benne. Márpedig, ha nem én csináltam tervvel az életem, akkor másvalaki vagy valami biztosan nem, az egész megcsinálhatatlan véletleneken múlik, és éppúgy lehetett volna millió más módon. Az egész érdem a „minőség” kérdése, mint ahogy fából nem lehet (egyelőre) vasat csinálni, de tízezerféle fatárgyat. Gyerekkorom óta mélységes tisztelettel és nosztalgiával viseltem az ún. „egyfábólfaragott”, „karakteres” emberek iránt, akik mindig tudták, mit gondoljanak, tegyenek, megrendíthetetlen bizonyosságaik voltak, és hűek maradtak magukhoz, bármikor készen voltak egész lényüket latba vetni nemes (vagy kevésbé nemes) célkért és elvekért. Én sose tudtam egész pontosan; ezért voltam és vagyok talán befo-

lyásolható. Bámulatosan kevés érzékem van az akár materiális, akár erkölcsi vagy esztétikai értékek hierarchiája iránt. – Lassan kételyeim támadnak, vajon megérdemelnek-e ezek az „egyfábólfaragottak” ennyi tiszteletet; gondolom, mind hazudnak. „Les salauds” – mondja tömören Sartre és Camus. Ez tán túl szigorú; mert élniük kell szegényeknek, és kérdés, lehet-e egyáltalán cselekedni, tehát életben maradni elvek, meggyőzések nélkül. Amit ők kínálnak, az megint rögtön elvé, szabállyá dermed – nehéz eligazodni. Ami a lényeg, hogy hova teszed a hangsúlyt; azt hiszem, túl sokat beszéltek emberi szellemről, spirituális és kreatív erőkről és ami még idetartozik, és jóformán soha a pusztá, animális létezésről; ha az existencializmus – amit nem ismerek – itt akarja a dolgokat helyrebillenteni, akkor igaza lehet.

Én legalábbis időm oroszlánrészében „exisztálok”. Inkább rosszul, mint jól – eszébe ne jusson valakinek irigyelni. Ami jó, az néha napon ülni, bridge- vagy sakkversenyen részt venni, időnként a zene, és ha egyszer-egyszer sikerül agyamat tompaságából különböző ravasz fogásokkal felbirizgálni és abban a kategóriában megtartani, amit feljebb mint „szellem, gondolat, teremtetőerő” stb. említettem. – Ami minden kétségen kívül vonz, az az emberi közelség. Nincs mondanivalóm senki számára, és rettegek, hogy észreveszik. Kiméretlenül utasítok vissza minden kísérletet a közeledésre. Most két hónapja – először évek óta – szabadon lélegzek, és egész elviselhetően élek, mert egyedül vagyok. (Kérlek, ne mutasd ezt a levelet Zsuzsinak, ha lehet, Matyinak sem.) Pedig szeretem őket, csak rettenetes sokat kívánnak tőlem: készenlétet. Néha azt gondolom, tán beteg vagyok, vagy bolond; egyáltalán, sokszor gyötör a rémkép, hogy az ember ízlése, véleményei, rokon- és ellenszenvai, kapacitása öröme és fájdalomra, mindaz, amit rejtett büszkeséggel változtathatatlan karakterének nevez, semmi más, mint fiziológiai funkció, és hogy holnap egy jól irányzott injekcióval pl. lelkes kommunistát csinálnak belőlem.

Marad a zene. Szeretem, de ezt is 15 évvel ezelőtt valahogy több biztonsággal merem mondani. Akkor még voltak – ha nem képzelődöm – azok a csontvelőig ható megrendülések, időtlen ámulatok, mik – ha hiszek a tudósoknak – az igazi magva minden esztétikai élménynek. Most már túlságosan bele vagyok keverve összes funkcióimmal. Majdnem sose hallgatom, mindig csinálom. Játszani, egy állandó „qui vive”, nem szűnő gonddal az arányok, formák iránt, tulajdonképpen igen keserves; az örömről, amit ad, sose tudom biztosan, nem a perfektil működő mechanizmus, a virtuozitás, a leigázott matéria öröme-e.

Ma elég jó volt, mondjuk néha, rendesen bizonytalanul és gyakran ellenvéleményen – kritikusaink pedig nem haboznak a legszemérmetlenebb szavakkal a komponisták mellé állítani, egyértékűnek ítélve az interpretációt a művel és belénk magyarázva minden égi és földi maszlagot. Itt is, amit évek kínjával kibányászol, tudatosítsz, leméricskészl, összevetsz, eldobsz és újrakezdesz, amit akarsz, sokkal kisebb jelentőségű, mint ami vagy, amiről nem tehetsz és nem is tudsz. Most persze mondhatnád, hogy az is te vagy, arról sem tehetsz.

Egyébként nem vagyok valami „esztétikus” lény. Kevés szépet fedezek fel, és nem igen hat rám. A képzőművészet csukott könyv számomra – ha előfordul néha, hogy egy kép megtetszik, sose vagyok biztos benne, nem önszuggesztió-e, mert tudom, hogy Botticelli, és mert szinte erőszakkal keresek magamban valamiféle visszhangot. Nem hinném, hogy valaha is meg fogok tudni különböztetni egy rossz képet egy jótól, egy tökéletes katedrális egy kevésbé tökéletestől.

Egyik legnagyobb problémám az esztétikáé egészben véve; eddig még nem találtam

egy gondolatmenetet sem, amely tényleg a gyökerében fogná meg a kérdést, és némi világot vetne arra, mi az Isten csudájának találunk bizonyos dolgokat szépnek. Amennyire az ember számára valami egyáltalán érthető, akkor csak mint szükségszerű lehet az; pl. a morálra, lelkiismeretre, amiről egyébként tízszer ennyit szavalnak, legalább 15-féle elméletet lehet felállítani, ami mind többé-kevésbé elfogadható lehet ilyen értelemben; az egyik azt mondja, hogy a mennyországba jutsz általa, a másik, hogy regulatív szerepe van az egyén pszichikai egészségében, a harmadik, hogy egy az egyéneket mint sejteket magában foglaló totálorganizmus belső higiéniáját szolgálja, és így tovább. Mindenütt egy célra irányítottság, egy szükséges, az életet szolgáló szerep, el lehet fogadni mint kiindulópontot. De mire jó, mi haszna van, mi a funkciója, vagy kérdezd, ahogy akard – a szépnek?

Schopenhauer esztétikája pl. lenyűgöző, egy pillanatig minden világos, mert pontosan kapcsolódik a rendszerhez, szükséges része ennek a pazar gondolatépítménynek, ami maga, arányaiban, befejezetlenségében – páratlanul szép! És megint ott vagy, ahol elindultál – egy szép mese csak addig valóság, míg a varázsa alatt vagy. – Egyébként talán senkit sem szeretek úgy, mint ezt a mogorva öregurat, talán legjobban gyengében, mikor acsarkodik és dühöng – kicsoda ember! Ismered?

Azt hiszem, ideje, hogy befejezzem a fecsegést; Zsuzsi írja, hogy bízik húsvéti hazajövetelében – így én is. Figyelmeztetek, hogy pont olyannak óhajtlak benneteket viszontlátni, mint voltatok 10 éve – rettenetesen félek Budapesttől, és Ti vagytok az egyetlen özönvíz előtti valóság, amiben bízhatom; azonkívül pótolnotok kell a Lánc-hidat meg a Várat és az egész frászt, ami volt – az egyetlen igazán jót –, nem lesz könnyű dolgokat.

Matyival együtt szeretettel ölel

Bőne

Ui. Boldog új évet, és írj egyszer; Zsuzsától megtudhatod címeimet.

(OSZK Kézirattár, Ottlik-hagyaték)

Ottlik Géza levelezése talán a gödöllői korszakban (1946–1954) a leggazdagabb; az író ekkor szinte elszigetelten, barátaitól távol él – ebből következik a gyakori levélváltás. Ezekben az években egyébként lefoglalják a házat és földjét (mégis kulákklistára teszik), 1949 után kizorítják az irodalmi életből, és a fordítás „gályapad”-jára kényszerül – másrészt viszont ekkor írja meg az ISKOLA A HATÁRON első változatát.

A háború után egyes nyugati szervezetek és magánemberek segíteni igyekeznek azokat a rászoruló magyarokat, akiket elérnek. Az 1937 óta Angliában élő Tábori Pállal Ottlik levelezése úgy indul el 1946-ban, hogy egy közös ismerős megadja Ottlik címét Táborinak, aki első levelét a *Pro Libertate Friends of Free Hungary (A Szabad Magyarország Szabadságharcos Barátai)* céges levélpapírján írja meg, majd hol írógépszalagot, hol újságokat küld Gödöllőre, vagy megpróbálja angolai és amerikai lapokban, antológiákban elhelyezni Ottlik írásait. 1947 májusában, a svájci PEN-kongresszuson találkoznak is.

Tábori Pál (1908–1974) író, újságíró. Berlii filológiai tanulmányok után 1932-ben doktori oklevelet szerzett Budapesten. 1937-ben Angliába emigrált, a II. világháború alatt a BBC magyar osztályán volt bemondó. 1943 és 1948 között Korda Sándor filmvállalatánál, a London Film cégnél forgatókönyvíró. 1946-tól a PEN Club választmányi tagja, 1954–1957 között a PEN in Exil elnöke. Több amerikai egyetemen regényírást tanított. Főként angol nyelven írt – Christopher Stevens, Peter Stafford, Paul Hefner álneveken is. – Evelyn Waugh BRIDESHEAD REVISED című műve UTOLSÓ LÁTOGATÁS címmel 1948-ban, Dickens BLEAK HOUSE-a ÖRÖKÖSÖK

címmel 1950-ben jelenik meg Ottlik fordításában. Ezekben az években a magyar fordító nemigen gondolhat arra, hogy az eredeti helyszínen tanulmányozza a regény utcáit, tereit vagy a dialógusok hangléjtését, de segítségére van az olyan „helyszíni tudósítás”, mint a Tábori Pálé. Az 1926. nyári megyeri cserkész nagytáborozással kapcsolatos emlék majd a BUDÁ-ba kerül be.

Tábori Pál levelei Ottlik Gézának

1947. január 17.

Kedves Barátom,

nagyon köszönöm újabb levelét, s örülök, hogyha négy hónap után is, de megérkezett a Szabadság csomagja. Jobb későn, mint soha. S örülök, hogy Mrs. Phillips is rendszeren „működik”. Az angol, ellentétben a franciával, nagyon hízelgőnek találja, ha valaki megtanulja a nyelvét, s minden igyekezetet elismer, úgyszólván nem kell aggódnia a nyelvi hibák miatt.

Nagyon mulattatott és meg is hatott, amit régi élményéről írt. A megyeri nagytábor 1926 nyarán volt; éppen 18 éves voltam, s Farkas Gyulával és Radványi Kálmánnal a tábor napilapját szerkesztettem. Hogy milyen novellát olvashattam föl, arra bizony már nem emlékszem; azt tudom, hogy volt egy szavalóverseny, amelynek én voltam a döntőbírája. Ketten nyerték. Az egyiket ma Apáthi Imrének, a másikat Both Bélának hívják (akkor mindkettőnek más volt a neve). Azok közül, akik a húsz év előtti táborban részt vettek, sokan szétszóródtak. Molnár Frici ma Ausztráliában van; de Sik Sándor még mindig él, hál' istennek. Igaz, hogy a cserkészvezetők egy része mint háborús bűnös börtönbe került, s jó néhányan börtönt érdemelnének; de azért mégis szép napok voltak!

A karácsonyi Budapest megérkezett, angol szakértő barátainknak elállt a szemé-szája a kiállítás miatt. Valóban gyönyörű munka, és különösen a színnyomás kitűnő. Novelláját elolvastam, s mint minden írása: nagyon tetszett. A napokban kezdjük fordítani „A rakparton”-t, amely most már véglegesen belekerült a novellaantológiába. Attól félek, ősz lesz, mire megjelenik; én éppen tíz hónapja várok a Béketudósító elkészülésére, s csak márciusban kerül rá sor. Itt egyébként nem sok újság van; a nevelőszülők száma elérte a 250-et; ha van valaki jelöltje vagy olyan ismerőse, aki nincs megelégedve jelenlegi nevelőpapájával vagy mamájával, hálás lennék, ha megírná, mert pillanatnyilag más „feleslegem” is van.

Szeretettel köszönti jó barátja

Tábori Pál

1947. április 7.

Kedves Barátom,

nagyon köszönöm március 26-i levelét. Remélem, azóta megkapta az „On the quay”-t is, amely most már véglegesen bekerült az antológiába. Azt hiszem, novemberre meg is jelenik a kötet, ha újabb sztrájk vagy áramkorlátozás nem jön közbe. Rettentően lassan mennek itt a nyomdai dolgok, én szeptember óta várom az új könyvem, s még nyoma sincs!

A Waugh-ok hárman vannak. Az apa, aki nemrégiben halt meg, kritikus és könyvkiadó volt; Alec és Evelyn mindketten igen tehetséges írók. Evelyn Waugh pár évvel

ezelőtt katolizált. A háború előtt és alatt Abesszíniában járt, igen mulatságos két regényt írt róla. A „Brideshead Revisited” valóban briliáns regény; nekem különösen az első része tetszett. Legújabb könyve egyébként reprint, négy útikönyvének összefoglalása „When the Going was good” címen.

Örülök, hogy Kálnoky és Vas kaptak hírt nevelőmamáiktól; lassan-lassan rendbe jönnek ezek a dolgok is. Nagyon örülnék, ha Svájcban találkozhatnánk; ha egy hirtelen amerikai utazásom nem jön közbe, feleségemmel együtt ott leszek a kongresszuson.

Igaz barátsággal köszönti

Tábori Pál

1949. május 15.

Kedves Gézám,

ismét nagyon örültem a levelednek s annak, hogy az újságok megérkeztek. Ma megint útnak indítok két csomagot a címedre.

A „Bleak House” bizony szép feladat; de remélem, kiadód tisztában van vele, hogy azóta kissé megváltoztak az erkölcsi, anyagi és jogi viszonyok Angliában. Igaz, az igazságszolgáltatás még mindig költséges és lassú dolog. Viszont egész Anglia a hitelre van fölépítve, s évek telnek el, amíg egy adóst beperel valaki. (Kivéve az adókat; azokat drákói módon hajtják be, bár mindig lehet velük értelmesen beszélni, ha becsületes oka van a nem fizetésnek.)

Ha kezdedbe jut, nagyon melegen ajánlom Carlyle „Reminiscences” c. könyvét, amelyet sokkal nagyobbnak tartok, mint a „Francia Forradalom Történeté”-t és mint kitűnő fordítási tárgyat, Stevenson „St. Ives”-át. Stevenson tavaly szabadult föl, ötven év telvén el halála óta, s így szabadon, jog nélkül fordítható. A „St. Ives”-t különben csak 8/10 részt tudta befejezni; de Quiller Couch remekül megfejezte a regényt.

A Holborn öreg sikátorai már nincsenek meg; modern munkáslakásokat és irodaházakat építenek most ott. A borough egyébként most került konzervatív kézre a minapi választások után. Én is szavaztam Kensingtonban; nem árulom el, kire. S a claret már nemigen népszerű bor; a gin és vermuth jár helyette vagy legjobb esetben port, aminek nutty, diós íze kell hogy legyen.

Oxfordban a szabadelvű intellektuellek feladatairól beszéltem csomó diák és diáklány előtt, nagyon érdekes volt. Utána elautóztunk Minster Lovellbe, egy parányi kis costwoldi faluba, amelynek ősi manor house-a még romokban megvan. Kis folyó muzsikál a rét lábánál, és egy 1456-ban épült fogadó kertjében teáztunk. Asztalt nem adtak hozzá, csak tálcát, hát a fűvön hasaltunk. Virágzott az orgona. Ritkák az ilyen pihenőnapjaim, annyi a dolgom. Blackwellnél bent voltunk, s egy amerikai barátom megvett egy acélmetszetes, kétkötetes európai útikönyvet 1835-ből. A legjobb könyvkereskedők egyike, és igen izléses kiadó is.

Most korrigálom a trilógiám harmadik kötetét, a második már ki van nyomva, de csak júniusban jelenik meg. Ha akarod, küldök belőle egy példányt – talán érdekel, bár aligha fordítási pozíció.

Ölel szeretettel

Pali

(OSZK Kézirattár; Ottlik-hagyaték)

Két lektori jelentés

Ottlik Géának A NYUGATRÓL című tanulmányából és a nyomában járó legendákból tudjuk, hogy az ISKOLA A HATÁRON-nak volt egy első változata, melyet Schöpflin Aladár véleményezett. Ottlik hagyatékában fennmaradt a nyolcvankilenc gépelt oldalas kézirat és Schöpflin lektori jelentésén kívül Czibor János datált véleménye is.

Jelentés Ottlik Géza TOVÁBBÉLŐK című regényéről

(Kézirat, 89 gépelt oldal)

Idő: a húszas évek Magyarországon, a polgárság fejlődésből való kiesésének, valóságból való kirekedésének záróévei. Színhely: egy katonai iskola zárt, fojtott világa – mely különösen alkalmas terület annak a bemutatására, hogy a kapitalista polgárság és a dzsentriosztály fiai kisebb-nagyobb belső akadályokon át is milyen könnyen nevelődnek bele az imperialista katonai rend formáiba. A regény ennek a „belenevelődés”-nek a menetét ábrázolja külső események epizódjainak összefűzésével, az atmoszféra teljes felidézésével s nem utolsósorban a növendékek belső átalakulásának folyamatos érzékelésével.

A regény központi alakja Damjáni növendék, gazdag pesti ügyvéd fia, aki tízéves korában kerül a katonaiskolába, s a regény végéig elvégzi a négy alsó osztályt. Az ő átalakulásában sűrűsödik össze a regény fontos társadalmi tanulsága. Az első fejezetben megismerkedünk „civil” életének két gyermekével is. Egy fikciókban, képzeletekben élő gyermekkor ez, Damjáni már tízéves korára elérkezett oda, hogy a valóság érzékelésére már szervei sincsenek, élete lelki vegetáció, egy gyermeki intellektus teljes befelé fordulása, önmagába záródása. Az emberi valóságot legfeljebb „sajátságos”-nak tartja. Így kerül be a katonai iskolába, az imperialista katonanevelés értelmet és emberséget folyamatosan elnyomó, majd végleg kiölnő mechanizmusába. Élete a hirtelen változástól törést szenved, nem nagyot, hamar átvészeli, és fokozatosan beilleszkedik az új formákba, melyek csak felületesen újak számára, lényegükben azonban nagyon jól kiteljesítik polgári nevelésének és osztályának magával hozott formáit. Intellektusa legfeljebb annyira marad ép, hogy megértse, az ő életének tartalma a semmi – de hogy volna más megoldás is, ezt már meg sem érti.

Damjáni nem főhőse a regénynek, csak központi figurája, őrá esik leggyakrabban az ábrázolás reflektora. Rajta kívül sok mellékfigurán mutatja be a növendékek átalakulásának folyamatát a regény. Ezek a mellékfigurák mind Damjáni osztályából érkeznek ide. Lelki „előkészítettségük” nagyobb vagy kisebb a Damjániénál, beállítottságuk, hajlamaik, alkatuk különböző, de a maguk módján mindnyájan megteszik a Damjáni útját: úrifükből mindnyájan eljutnak kisebb-nagyobb kerülőkkel az imperialista katonatiszt ideáljáig. A katonai iskola életének egyszínűségét és egyhangúságát az ő átalakulásuk különböző árnyalatai és ütemei teszik változatossá és érdekessé. Életüket egy parasztfiú rövid szerepeltetésével ellenpontozza az író. Apagyi – természetes emberségével egyszerűen képtelen elfogadni a katonaiskola életének követelményeit, értelmetlen mechanizmusát. Olyan magától értetődően és olyan konokul áll ellen, hogy rövidesen kidobják az iskolából. Damjáni és társai bámulják és némileg irigylük ezt a magatartást – de megérteni egyáltalán nem tudják, mi a titka. Ezzel az epizóddal lesz kerek a kép, mely a regényben kialakul róluk.

Az ábrázolás tárgya tehát az egész tanuló osztály közös élete, a maga zártságában, a maga szigorú belső törvényeivel. Ebben a kistársadalomban – melyben a korlátlan és féktelen hatalmat egy drill gyakorolja az erőszak jogán, melyben intrikák és érdekszövetségek dúlnak – benne van az egész Horthy-rendszer uralmi módszere kicsinyben. Végre a legapróbb részletekig megismerhetjük a titkát annak, hogyan nevelődtek ki a Horthy-korszak üres fejű katonatisztjei, polgári társadalmunk legvisszataszítóbb s legaljasabb emberei.

Ottlik ábrázoló módszere a tárgyilagos megbízhatóság maximumára törekszik. A realizmusnak egy sajátos módszere ez nála, indulattalan, nagyjából egyforma hőfokú, szépségteljes és lelkesedést leginkább mellőzni igyekvő. Az író sohasem mond kívülről ítéletet, még egy-egy szónyi jellemzés erejéig sem, mindent belülről, az anyagából bont ki. Alapvető szándéka, hogy kívülről ne mondjon kritikát az ábrázolt valóságról, mert így esetleg kockáztatná a teljes hitelességet – hanem a valóságot olyan mélyen és tárgyilagosan tárja fel, hogy az olvasó egy percre se menekülhessen az önálló véleményalkotás kényszerétől. Az elemző regények felelőtlen kritikátlansága után ez a módszer kétségkívül nagy közeledést jelent a nagyrealizmus felé. Ezt a közeledést látszanak biztosítani Ottlik módszerének azok az ellentmondásai is, melyeknek tudatosodása feltétlenül egy teljesebb realizmus felé fogja vezetni az írókat. Ilyen ellentmondás – hogy a legfeltűnőbbet említsem – az, hogy az író mindig tartózkodik alakjainak közvetlen megítélésétől, ha külső életüket ábrázolja, de ha belső életüket akarja bemutatni, akkor átsiklik a fogalmi ábrázolás síkjára. A pszichológiai elemzésről nem mindig tud lemondani, bár arról már teljesen lemondott, hogy a lélektani ábrázolást előnybe helyezze a valóság konkrét ábrázolásával szemben. Innen a regény inkább kissé zavaró, mintsem súlyos hibája, hogy a valóságos és közvetlen cselekményt néha-néha a gondolatmenet szakítja meg, bár igen meggyőzően, mégis kissé az ábrázolás erőnyeinek rovására.

A regény szerkezete inkább negatív, az események nem a tengelyét adják az ábrázolt valóságnak, hanem kanyargó és rejtett folyosóul szolgálnak ahhoz a súlyos építményhez, mely a katonaiskolai élet külső és belső mechanizmusából áll össze és emelkedik fel. Ez a megoldás a legszorosabban adódik a regény anyagából, tartalom és forma kitűnő egységét valósítván meg.

Mindent összevéve két fontos eredmény teszi kiadásra mindenképp érdemessé ezt a regényt. Az első: közvetlenül ábrázoló részeinek kitűnő realizmusa, mely súlyban s erőben messze túlesz az elemző részek betétjein. A második nagy eredmény – melynek kiemelését fontosnak tartom – a regény rendkívüli dokumentumértéke. Hiteles és teljes képet kapunk itt arról, hogyan nyomorított el minden emberséget az imperialista katonai nevelés, s hogyan alapult valójában az emberellenes ösztönök felszabadítására. S ami ennél is fontosabb, hogyan függött össze ez a „katonai szellem” a kapitalizmus polgárságának világával.

Befejezésül: a regény címét hibásnak, kicsit olcsón divatosnak, máraisnak s főleg magyartalannak érzem. (Magyarul ezt talán „tengődők”-nek lehetne mondani.) Mindezenetire jó volna megváltoztatni.

TOVÁBBÉLŐK. Ottlik Géza regénye

Már évek óta noszogatom Ottlik Gézát, hogy írjon regényt, s most örülök, hogy végre nekidurálta magát.

Regényének főszereplője egy Damjáni nevű fiú. Gyöngé lelkű, tépelődő és nagyon érzékeny fiú, ellenkezője annak, akit katonának lehetne nevezni. Apja gazdag ügyvéd, s a szülők, anélkül hogy csak eszükbe is jutna azon gondolkozni, hogy a gyerek alkalmas-e rá, az elemi iskola után beadják a kadétiskolába. (A regény még a közös hadsereg idejében játszódik.) Damjáni az első pillanattól fogva szörnyű rosszul érzi magát az iskolában. Roppant nehezen tudja csak megszokni az ottani életet, a katonás rendszert, az ott lakó tisztek okvetetlenkedéseit és a többi fiúk többé-kevésbé durva és minden bajtársiasságot nélkülöző modorát. Állandó rettegésben él a tisztektől és a többi fiúktól, sohasem tudja, mikor tesz valamit, amiért büntetés jár, vagy amiért a többi fiúk goromba csínyjeinek teszi ki magát. Ez a regény tulajdonképpeni témája, a régi szabású popfos és kegyetlen katonai iskolai nevelés. Ebben benne van a tükre a régi rendszer alatti társadalom alapvető hibáinak. Amennyi a külvilágból ebbe az iskolából [sic!] belejut, a szülők felületessége gyermekeikkel szemben és a többi felnőttek teljes közömbössége, mintegy tükörképe annak a társadalomnak, amelyből ezek a leendő katonatisztek kikerültek. Végeredményben a régi társadalmi szellem bomlása derül ki az egészről. A fiúk magatartása mögött ott van az egész társadalmi rendszer embertelensége, hiszen a fiúk mögött ott rémlik az a szellem, amelyből a katonaiskolából kikerültek. Ebből az egész életformából valami rossz is érződik, valami rothadásnak az íze. Végző értelemben ez az igazi mondanivalója a regénynek. Egy sereg fiatal arc tűnik elénk, és majdnem valamennyi éles profillal van ábrázolva. Azt lehet mondani, a régi fiatalság pontos ábrázolása kerül ki mindebből. Az ítélet, melyet az író erről az életformáról hoz, inkább éreztet, mint kimond, a legnagyobb mértékben le sújtó. Érezni lehet, hogy a regény élményalapra van építve, mert ennyi helyes megfigyelést, ennyi lélektani ábrázolást csak az tud összehordani, aki valóban átélte mind ezt, amiről beszél.

Teljesen egyetértek Czibor János véleményével, hogy ezt a regényt nemcsak lehet, hanem kell is kiadni. A mostanában megjelent magyar regények között alig találok egyet is, amely annyira megfelelné a korszerű kívánalmaknak is. Kitűnően is van megírva, jellegzetes stílusban, szemléletes és izes elbeszélő módon.

Mindezt természetesen némi fenntartással mondom, mert a regény még nincs befejezve, és nem tudhatom, nem keveredik-e bele az ezután megírandó részbe valami alapvető hiba.

Schöpflin Aladár

(OSZK Kézirattár, Ottlik-hagyaték)

A következő három levél életkép a gödöllői korszakból. A Nemes Nagy Ágnesnek írott levelezőlapon az író Gödöllő nevezetességeinél tréfásan említi a királyi váróterem és a Grassalkovich-kastély mellett Ottlik lakóházának kerti kapuját. Ma már ez nem tréfa; a kapun 1993-ban elhelyezett emléktábla jelzi, hogy itt lakott Ottlik Géza.

Ottlik Géza levelezőlapja Nemes Nagy Ágnesnak

Gödöllő, 1948. április 27.

Ágneskám, kedves hűtlen kutyák, nagyon örültünk becsületes hosszúságú levelének, annak is, hogy jókedvűek (ami kiderül belőle), még a ronda Rómában is (a szutykos, egyetlen édes Rómában, ami tulajdonképpen az ember szülővárosa, de ezt nem áru-
lom el!) – és szívesen viszonzom is levelét hasonlóval, de itt Gödöllőn kevés az említésre méltó dolog az egykori királyi váróterem romjain, a Grassalkovich-kastélyon és Ottlik lakóházának kerti kapuján kívül, mely utóbbi a XX. szd. 20-as éveiben készült, és a szabadságharc centenáriumaiban lett újrifestve – a mester által – kellemes és nem egészen egyenletes kékes-szürke színre. Szóval mulassanak fene jól, teljenek meg termékeny izgalommal (és itt nem a nápolyi falfestményekre célok), és tegyenek le a Père-Lachaise temetőben egy szál virágot a nevemben is Balzac sírjára, elmondván egy fohászt hozzá, hogy segítse meg a magyar regényírókat és a „Ne olvass újságot” világmozgalmunkat, amit majd akkor indítunk meg, ha hazajöttek. Blaise-zel egyetemben öleljük, csókoljuk Magát (ezt Gyöngyi), kézcsók (ezt én).

Cipi

(Lengyel Balázs tulajdona)

Ottlik Géza levele Vas Istvánnak

Gödöllő, 1950. január 31.

Kedves Pistám,

nagy megdöbbenéssel kaptam meg értesítéset, hogy a Révai átvette a Dickens-fordításomat. Közben éppen ugyanekkor adattam postára (a Franklin címére) újabb 100 oldal kéziratot. Fogalmam sincs, hogy most mi a helyzet – hogy az ilyesmi hogyan volt lehetséges anélkül, hogy engem még csak értesített is volna a Franklin, akít végül is a szerződés kötelez velem szemben – ámbár lehetséges, hogy tévedek, mint ahogy már nagyon sokszor kellett tapasztalnom életemben, hogy „irreális” és téves elképzeléseim voltak az egyén jogairól a kapitalista vállalattal és az államhatalommal szemben. Úgy értem, hogy lehetséges (és attól félek), hogy szerződésestől, Dickensestől kidobtak volna valami átalakulás kapcsán innen is, onnan is, és neked kellett közbelépned a védelmemre. Amit nagyon szívesen és nagyon hálásan vennék – más körülmények között. Így azonban még annak sincs értelme, hogy kisebb kellemetlenségeket vegyél a nyakadba miattam (van elég bajod enélkül is). „Így” alatt még csak nem is Endrét értem, akire én nem haragszom (ha nehéz is elfelejteni, hogy utál és lenéz, és öt év múlva sem bánta meg súlyos igazságtalanságát irántam, és nem bocsátotta meg nekem azt, amiben nyilván igaza volt, hogy felelőtlenebb és fellengzősebb és talán megbízhatatlanabb vagyok nála) – hanem azt értem, hogy így úgysem tudunk tovább megélni, tekintve, hogy sem innen, sem onnan nem fogok több fordítást kapni, sem kérni – más jövedelem pedig nincsen. Szóval, ha simán átveszi a Dickenst a Révai, és ki is fizeti, akkor jó – az még egy jó félévi megélhetést jelent (még kb. 10 ezer forinttal tartozik) –, de „don't bother about” it's all the same, as times go – és én sem óhajtom újabb kiadói rosszízűségekkel nyomasztani magamat. Nagyon lesújtott persze a dolog, mert itthon karácsony óta teljesen berendezkedtem a munkára, belelelkesítettem ma-

gam, hogy gépiesen csináljam napi 8 órán át, mert sajnos keserves és nehéz munka a számomra, s mostanáig szépen be is tudtam tartani az előirányzott tervemet (csak a szemem bírja rosszul), s március 15-re kész is leszek vele – mert most, mialatt írom neked ezt a levelet, közben eldöntöttem, hogy füttyölök az egészre, csinálom tovább rendületlenül, akár kiadják, akár nem, akár kifizetik, akár nem, mert jól tesz nekem ez a baromi életmód (jóformán olvasni sem érek rá, mert éjszaka meg a regényemet írom – és azt is csinálom tovább, egye meg a fene –, elkezdtem megint előlről, újraírom az egészet – hiszen arról már úgymint eldöntöttem nagyjából, hogy nem adom ki, mégis egyre vacakolok vele, talán csak lesz belőle valami egyszer; amit eddig olvastál belőle, az csakugyan nem több, mint anyag- és kellék-összeszedettség...).

Piroskának persze esze ágában sem volt kijönni! Mi van az operációjával? Ölel

Cipi

(OSZK Kézirattár, Vas István hagyatéka)

Révai átvette a Dickens-fordításomat – Ottlik ekkor Dickens BLEAK HOUSE című regényének fordításán dolgozik, mely ÖRÖKÖSÖK címen jelenik meg. A megbízást a Franklin Kiadótól kapja, időközben azonban ezt a munkát átteszik a Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt.-hez. – *Endre* – Illés Endre (1902–1985), a Révai irodalmi igazgatója. – *Don't bother about...* – ne fájjon a fejed miatta, úgyis mindegy, amilyen idők járnak.

Vas István levele Ottlik Gézának

Budapest, 1950. február 4.

Drága Cipikém!

Most kaptam meg a leveledet, s azonnal felelek rá, hogy megpróbáljalak megnyugtani. Hogy a Dickenst átvettük, ez a Népművelési határozata, ami semmi összefüggésben nincs Veled, hanem egyszerűen bizonyos programátcsoportosítás következménye, tehát a Franklin részéről sem történt nagyobb illetlenség. Én csupán azért értesítettelek, mert Bandi szólt, hogy én intézzem a dolgot. – Bandi tekintetében igazad van, de hát hiába van meg a véleményem, már az emberi szuverenitást sértené a további beavatkozás.

És nyugodj meg, amíg lesz fordítanivaló, fogsz kapni, s ha már nem, hasonló favágást – ha akarsz.

Én gőzerővel dolgozom a Villonon, a fordítást befejeztem, irtam egy nagy bevezető tanulmányt, s most a (meglehetősen újfajta) jegyzeteken dolgozom. Piri meg a Villon-címlapon, mielőtt kórházba vonul.

Ölel

Pista

Gyöngyikém, Cipikém, nem mentem ki, mert dolgoztam. Kedden bemegyek kórházba. Az egy hét, de aztán igazán gyere be, Gyöngyike, és jöjjön be, Cipi, akkor majd elmesélem. Mi, operáltak, ugye...

Csók

Piroska

(OSZK Kézirattár, Ottlik-hagyatéka)

A következő levél Lengyel Balázs tréfája. Amikor 1958 őszén együtt időznek a szigligeti alkotóházban, azt tapasztalják, hogy Ottlik a regényírás helyett állandóan egy frissen kapott többkötetes angol lexikont böngész, amelyben már az 1956-os forradalom is szerepel. Ekkor írja Lengyel Balázs az Irodalmi Alap nevében az alábbi levelet, mely Ottlikot mélységesen fölháborítja, míg meg nem tudja, hogy tréfáról van szó. Lásd erről Lengyel Balázs emlékezését Ottlik Gézára. Kérdez: Kelevéz Ágnes. 1991. február 28. Petőfi Irodalmi Múzeum, Hangtár K/932.

A Magyar Népköztársaság Irodalmi Alapjának levele Ottlik Gézának

Szigliget

Ottlik Géza író elvtársnak

Az Irodalmi Alap feladatának tekinti, hogy az írók zavartalan munkáját biztosítsa. Többen is hozzánk fordultak azzal a kéréssel, hogy az elvtárs regényének befejezéséhez adjunk elvtársi segítséget. Ezért a vezetőség úgy határozott, hogy a regény előrehaladásának elősegítésére ideiglenesen megvonja elvtársától a könyvtár használatát. Továbbá a szobájában található összes könyveket, albumokat, idegen nyelvű lexikonokat tulajdonjoga fenntartása mellett átmenetileg bevonja. Intézkedtünk továbbá, hogy elvtársat minden este 20.30-kor Krizsán elvtárs szobájába bezárja, s a szoba csak a reggeli felszolgálása alkalmából nyitható ki újból. A szükséges intézkedések megtételével jelenlegi gondnokunkat, Vigh Józsefnét egyidejűleg megbíztuk. Reméljük, hogy elvtárs segítségünk következtében a továbbiakban eredményes munkát fog végezni, s így a netán feszélyező rendelkezések rövidesen megszüntethetők.

Budapest, 1958. november hó 26-án.

Böloni
igazgató

(OSZK Kézirattár; Ottlik-hagyaték)

Az utolsó levelet azért tartottam érdekesnek, mert itt Ottlik maga elemzi az ISKOLA A HATÁRON-t.

Ottlik Géza levele Tábori Pálnak

Budapest, 1968. július 30.

Édes Palikám!

Köszönöm leveledet és a szép tanulmányt (meg a fáradságodat, millióféle munkád közben!) – Láng György meghatóan kedvesen fogadott, s persze nagyon örült a győgszernek, amit küldtél. Szegénynek, úgy látom, nagy szüksége van rá. Ő is nagyon reméli, hogy nemsokára láthatunk.

A tanulmányod, mondanom sem kell, nagyon megtisztelő, hízegő, jóleső – és érdekes, elegánsan megírt, megszerkesztett írás. Apró változtatásokat pirossal belejegyeztem: az első oldal alján talán nem kell az „an uncle of his... etc. etc.” – His first stories (amikre nagyon nem szívesen emlékszem)-hez beszűrném, hogy 18 éves korában – azaz éretlen kölyökként adtam Tormay Cécile-nek, s azonnal faképnél hagytam őket (másfél hónap után) – tehát nem „as the Fascist menace rose in Central Europe” – ezt a félmondatot viszont a „he became an early member...” elé lehetne áttenni. A

harmadik oldalon (a lexikon tévedése:) nem három, csak két kötetem jelent meg, s így nem a „last 27 years”, hanem „last decade”-ban. Legalul, „his deepest inspiration” (if any!): Joyce, E. M. Forster, Evelyn Waugh, Graham Greene (és esetleg a „lost generation: Fitzgerald, Hemingway, Faulkner” – Isherwood). Durrellt egyáltalán nem ismerem, Updike-ot alig. Salinger, Bellow-t, Capote-ot szeretem. Tanulni Maugham-tól tanultam, és Verne Gyulától, s persze Mark Twaintól.

Ezek apróságok, de van egy nézeteltérés köztünk, a negyedik oldal java része, az Iskola elemzése. Én nem ezt akartam megírni, s remélem, hogy nem is egészen ezt írtam meg. A piros zárójelbe tett részek kihagyásával próbálom neked jellemezni, hogy miről beszélek: az utolsó mondat után (...the only natural one) én azt mondanám: Or indeed, isn't this the only and natural world, amelyben mindnyájan élünk? Én remélem, hogy nem pusztán a történelmi és társadalmi tényezőket, a felfeudális Közép-Európát ábrázoltam, hanem általában az egyén helyzetét a többiek közt, azaz bármilyen korban, bármilyen társadalomban bármelyikünknek reménytelen elszigeteltségét és nem reménytelen valóságteremtő lehetőségeit, egy csöppecskét legalább abból a (marvellous, miraculous, magic) stuffjából, texture-jéből, structure-jéből az emberi létezésnek – ami nem arról vall, hogy milyen kilátástalan minden, hanem arról, hogy milyen csodálatos, milyen „csodálatosan jól van minden”. A Harcourt, Brace kérdőívére ezt válaszoltam – de nem használták fel: I definitely and most emphatically do not give you a summary of my book. There is no such thing. It is a fatal mistake to sum up a novel on the dust cover or to make blurb texts about its scope, purpose or whatever. Anybody who wants to know what a novel is about must read it. Tell the readers – of course in a corrected English, something like „the author seems to think that novels do not convey messages, tell stories, explain life, create characters, picture society, teach moral lectures: in short they do not want to say something, they want to be something. And as for a summary, a novel is already a summary of such and sundry summaries, i. e., a highly organized, condensed structure you mustn't try and undo again”.

Ezt – kijavítva – belevetheted, ha jónak látod. A hetedik oldalon, a szép mesefordításod végén kihagyható a jelzett fél sor, ami csak a „kacsalábon forgásról” szól, s angolul fölösleges.

Persze ezek az én szubjektív megjegyzéseim – for what they are worth –, egyébként nem szólhatok bele a dolgodba, csak köszönetet mondhatok még egyszer a munkáért. Kitűnő, amit a kis nyelvekről írsz, külön örülök a D. MacCarthy idézésének.

Katit ölelem, S. F. novelláját megpróbálom eladni.

Párist nem nagyon szerettem, itthon rögtön kitört rajtam egy csomó apró nyavalya, torokfájás, fül-légcső etc. – de elég ronda hideg időnk is volt – már javul. Vera megkapta a kötetemet (itt van Budapesten két hétre), köszönöm, hogy visszaküldted, szükségem is lesz rá. A csatornán kitűnően utaztam, másodosztályon olyan tömeg volt, hogy még állni se tudtam volna. Párisból haza viszont megoldottam alvással, couchette-ekkel a hosszú utat: az öregedés első igazi jelei, hogy nagyon kimerít a kényelmetlen utazás, holott mindig imádtam a vonatokat, bármiféle vonatokat. Repülőre is 34 év után most ültem másodoszorr, Brüsszelben; nem mertem vállalkozni a szép, de hosszú ostendei átkelésre és a lassú vonatozásra. Persze azért így is maga az utazás, meg a városokban – főleg Londonban – való magányos mászkálás jelenti a szükséges vitamint, nyersanyaggyűjtést, fogékonyabb, intenzivebb létet – szóval nagyon jó volt az

egész. (Ha az ember tudja, hogy van egy baráti ház Kensingtonban, ahová megérkezhet váratlanul éjszaka a repülőtérről.) Örültem, hogy megismerhettem a végtelenül rokonszenves, kitűnő öcsédet is.

Szeretettel ölelünk

Cipi

(Petőfi Irodalmi Múzeum, Kézirattár, V. 4741/188/81)

Láng György – valószínűleg az íróról és zeneszerzőről van szó (1908–1976), aki zenei tárgyú regényeivel aratta legnagyobb sikereit (A TAMÁS-TEMPLOM KARNAGYA stb.). Az 1950-es években nem publikálhatott, éttermekben zongorázott. – *Tormay Cécile-nek* – Ottlik Géza első írásai a *Napkeletben* jelentek meg 1931-ben: APRÓ ÍRÁSOK (ESTE, PJOTR, KETTEN AZ ISKOLAPADBAN, 1931/5), EGYEDÜL (1931/8), de csak rövid ideig volt munkatársa Tormay Cécile folyóiratának. – *A Harcourt, Brace kérdőívére* – a New York-i Harcourt, Brace and World kiadónál jelent meg 1966-ban angolul az ISKOLA A HATÁRON. – *I definitely and most emphatically...* – határozottan és igen nyomatékosan visszautasítom, hogy összefoglalást adjak önöknek a könyvemről. Ilyen nincs. Végzetes tévedés egy regényt összegezni a borítón, vagy reklámszöveget készíteni a cselekményéről, a céljáról vagy bármiről. Aki tudni akarja egy regényről, hogy az micsoda, annak el kell olvasnia. Az olvasóknak – javított angolsággal persze – mondjanak valami olyasmit, hogy „a szerző alkalmasint úgy véli, hogy a regények nem hordoznak üzeneteket, nem alkotnak jellemeket: egyszerűen nem mondani akarnak valamit, hanem lenni akarnak valami. Ami pedig az összefoglalást illeti: a regény eleve a legkülönfélébb összefoglalások összefoglalása, azaz magasan szervezett, sűrített szerkezet, amit nem szabad megpróbálni újra szétszedni”. – *Kati* – Tábori Pál felesége. – *Párist nem nagyon szerettem* – Tábori Pál 1962-től a PEN nemzetközi íróalapjának (International Writer’s Fund) főtitkára. Ez a szervezet hívta meg Ottlik Gézát 1968-ban két hónapra. (L. Tábori Pál hivatalos, angol nyelvű levelét – London, 1968. február 23. OSZK Kézirattár, Ottlik-hagyaték.) – *Vera* – Berény Sós Vera, Berény Róbert lánya, Ottlik Géza 1956-tól Angliában élő barátja. – *Öcsédet...* – Tábori György, George Tabori (sz. 1914-ben) angol, amerikai, német író, színházi rendező, színész. Apjuk, Tábori Kornél (1879–1944) író, újságíró. Tábori György, akárcsak bátyja, 1937-ben költözött Angliába. A II. világháború alatt a BBC egyiptomi és izraeli tudósítója volt. 1949-ben az USA-ba költözött, jelenleg többnyire Ausztriában, illetve Németországban él; egy darabját Budapesten is bemutatták.

(Köszönöm Lengyel Baláznak és Lengyel Péternek a kutatás és a publikálás lehetőségét.)

Szántó Piroska

ITT LAKTUNK

– Melyikről szeretnél inkább írni? Illés Endréék vagy Illyés Gyuláék lakásáról? Most jelenik meg újra, tudod, az a könyv, ahová Pista írt a Babits lakásáról. Kibővítve. Hát válassz, melyiket szeretnéd – telefonált Erki Edit.

– Én a miénket szeretném megírni. Azt igazán én tudom a legjobban.

– De azt csak akkor lehet, hogyha már elhaláloztatok, tudod!